գումարը միանուագ չի ճարվի և հետևաբար շտեմարան չենք ունենայ:

Շտեմարանի փոխարէն գոնէ պատրաստի դրամագլուխ ունենայինք. այա թէ ոչ հացթուխների ձեռքին գերի կը լինենք:

Հացթուխները գնահատութիւն (տակսա) ասած բանը չեն ճանաչում. երբ կամենում են փոխել են տալիս նշանակած գինը. քաղաքային վարչութիւնը չէ կարողանում նոցա կամայականութիւնը սանձահարել: Հացթուխների և մսավաճառների կամայականութիւնը կարելի էր զսպել նախ մրցումով, որ չը կայ. երկրորդ այն ժամանակ, երբ ոստիկանութիւնը, հաշտարար դատաւորն ու քաղաքային վարչութիւնը միմեանց օգնէին օրինաց համաձայն, բայց այժմ դոցա մէջ սերտ յարաբերութիւն չէ նշմարվում: Քաղաքային վարչութեան կարգադրութիւնների մեծագոյն մասը մնում է անկատար և օրըստօրէ հասարակութեան համակրութիւնը պակասում նուազում է դէպի այդ ամենակարեւոր հիմնարկութիւնը: Սորա պատճառը կայանում է նախ նորանում որ վարչութեան հրահանգը տակաւին հաստատված չը լինելով նահանգապետից, ամենայն վճիռ մնում է թղթի վրա, կամ շատ դանդաղ է կատարվում. երկրորդ ասում են, վարչութեան գործադիր անդամները չեն համապատասխանում իրանց կոչմանը. երրորդ իրաւասուները չեն աջակցում պարտ ու պատշաճ կերպիւ գործադիր վարչութեան. չորրորդ հասարակութեան մէջ տակաւին չէ մարմնացել ինքնավարութեան վսեմ սկզբունքը. հինգերրորդ ասում են ոստիկանութիւնը համամիտ չէ գործում վարչութեան հետ և ուրիշ պատճառներ էլ կան, բայց հարկաւոր չէ սացերին գրգռել....

Քաղաքային վարչութեան քարտուղարը գրաւոր յայտարարութիւնով մեղադրեց գործադիր վարչութեանը ոչ միայն անգործունէութեան մէջ, այլ և այնպիսի զանցառութիւններում, որք եթէ ստուգվին, բրէական քննութեան կենթարկվին գործադիր վարչութեան անդամները: Ստուգութեան համար քննիչ յանձնաժողով է կազմվել. կը ցանկայի որ չը ստուգվէին քարտուղարի ցուցմունքները:

Քարտուղարի ընտրութեան ժամանակը լրացաւ, բայց կրկին ընտրվեց հակառակ գործադիր վարչութեան ցանկութեանը:

Ուրեմն իրաւասուների բազմութիւնը (33-ից. 24 սպիտակ քար ձգվեց) հակառակ է վարչութեան գործադիր անդամներին: Ով է մեղաւորը, ես չեմ վստահանում պատասխանել. ցաւում եմ միայն որ բանն այսպէս է:

Պարտք եմ համարում ինձ այս ես ասել, որ եթէ այժմ պ. քաղաքագլուխը և վարչութեան անդամները հրաժարվէին, իրաւասուները չէին կարող նոցանից լաւերին գտնել նրանց տեղումը. ուստի պէտք է խոհեմ լինել և փոքր ինչ էլ ներողամիտ, որովհետև գործը նոր է և պահանջում է աւելի փորձառութիւն: Ասացի որ վարչութեան պարտադիր հրահանգը վաւերացած չէ, այդ պատճառով գործերի դանդաղ ընթացքը վերագրում են այդ հանգամանքին: Դրան են վերագրում նաև քաղաքիս զզուելի և աննկարագրելի աղտոտութիւնը, փողոցների և կամուրջակների քարուքանդ դրութիւնը: Թաղերի գարշահոտ աղբիւսները, քուչաների կանգնաչափ խորութեամբ փոշիները, հում թխած հողախառն հացը, քաղաքի թաղերով, բաց ու կեղտոտ առուներից վազող ջրերը պատճառել են զանազան տեսակ հիւանդութիւններ և վատառողջութիւն: Երևանի պէս ջրառատ քաղաքի գլխաւոր փողոցներն անգամ չեն ջրվում, ուստի փոքր ինչ քամի եղած ժամանակ, քաղաքն անտեսանելի է դառնում փոշու ամպերի մէջ: Այս պատճառով աչքացաւն ու թոքցաւը խիստ առատ է մեզանում:—Ոստիկանութեան կառավարութեան ժամանակ քաղաքիս մուտքը հասնում էր 35 հազար րուբլու, այժմ հասնում է 55 հազարին, բայց էլի քաղաքային արկղը դատարկ է և քաղաքիս մաքրութիւնն էլ նոյնն է, ինչ որ էր ոստիկանութեան միջոցին. այս շատ ցաւալի է:

Պ. Ղևոնդ Ղազարեանը տեսնելով քաղաքային արկղի դատարկութիւնը նուիրել է իր քսակից 10,000 րուբլի, որ Քառասնաղբիւր (ղըրխբուլախ) կոչված ջրից խողովակներով ջուր բերվի. բայց ջուրը բերելու համար, ասում են, 20—25 հազար րուբլի պէտք է: Լսում ենք, որ յիշեալ պարոնը տեսնելով որ պակաս գումարը լրացնող չը պիտի լինի, մտադիր է բոլոր ծախսն իր քսակից անել և այդպիսով անմահացնել իր անունը մեր հասարակութեան սրտի մէջ. փառք և պատիւ այդպիսի մեծագործ քաղաքացիներին:

Պարոն Աղէքսանդր Մելիք-Աղամալեանը ևս անցեալ նիստին կամեցաւ իւրովսանն օգնել քաղաքային արկղին, առաջարկելով իր երկյարկի քարվանսարան երեք տարի ժամանակով ձրի, որ տարին մօտ 1000 րուբլի վարձ է բերում, երաժշտական խմբին բնակեցնելու. բայց վարչութիւնը մի այլ տուն վարձած լինելով, չը կարողացաւ ընդունել: Պ. Աղամալեանը նոյն քարվանսարան տասըն ամիս ժամանակով տուաւ Սահակմուշեան օր. դպրոցին, որ տայ վարձու և վարձն ստանայ, խորին շնորհակալութիւն պ. Մելիք-Աղամալեանին:

Քաղաքային ինքնավարութեան թշնամիները միշտ աշխատում են վարչութեան անփորձառութիւնից ծագած սխալները մեծ ցոյց տալ իսկականից, որպէս զի յաջողեցնեն վարչութեան անկումը:

Այս մի երազ է, որ վարչութեան թշնամիները չեն դադարում երազելուց:

Հասարակութիւնը զարգացած չէ այնքան, որ կարողանայ սկզբունքը (պրինցիպը) գործադրութեան կերպից զանազանել: Դժբաղդութիւնը նորանումն է, որ մարդս չը կարողանայ իրան տրուած իրաւունքից օգուտ քաղել և չը կարողանայ ազատութիւնը գերադասել ստրկութիւնից: Իրաւասուներից շատերը կարծում են, թէ «իրաւասութիւնը» մի տիտղոս է միայն, որ շնորհված է իրանց, ուրիշ ոչինչ: Նիստի ժամանակ դոցա պարագլուխն ասում էր. «Մի՞թէ այս տիտղոսը մեզ տրվել է, որ մենք ուրիշների տները մաքուր պահելու վրա մտածենք. ամօթ չէ՞ արդեօք այս «իրաւասու» պատուանունը կրել և քաղաքի թաղերի աղբը հաւաքողների վրա վերահսկողութիւն անել....Պօլիցիան ամեն բան ինքն էր մտածում և անում. հիմայ դուք մեզ կանչում էք և առաջարկում որ ամեն կեղտոտութեան, ամեն պակասութեան մասին մտածենք և գործենք. մի՞թէ ես պարտաւոր եմ իմ բան ու գործը թողել և այս պատուաւոր անունով «խալխի» տները և արտաքնոցները մաքուր պահելու վրա հսկել:»

Շատ բաներ կան ասելու այդպիսի խելօք իրաւասուների մասին, բայց ես առ այժմ թողում եմ, յուսալով որ դոքա վերջապէս կը հասկանան իրանց պարտաւորութիւնը:—Տեղային մամուլի պարտաւորութիւնն է մշակել հասարակութեան կարծիքը դէպի ինքնավարութեան ազնիւ գաղափարը, բայց տեղային թերթի պ. խմբագիրը պարապած է առ այժմ հանգուցեալների ստուերի հետ, և հասկացնում է հասարակութեանը, որ այս ինչ անձը ֆարմասոն էր և թէ երբ մեռաւ իր ջրու հետ համբարձաւ մինչ եօթներորդ երկինքը: Այդ է պատճառը, որ պ. Պապաջանեանը նըկարվում այժմ իշի վրա նստած, իբր կարիկատուր. և կպցնվում է պատերին. իսկ իր թերթը ստացել է արդէն «Պիսակ» անունը, որ նշանակում է բորոտ կամ քոսոտ. և իսկ որ քոսոտել է ու բորոտել այդ թերթը, որովհետև բացի արատաւոր ու անպատկառ ստաբանութիւնից և հայհոյանքներից, ուրիշ մի լաւ բան չես գտնի նորանում: Շատ ափսոս, որ նորա խմբագիրը փիլիսոփայ է և գործով չէ համապատասխանում իր գնած տիտղոսին:

Նորայր

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Սարատով, 7 հոկտեմբերի

«Մշակի» 169 համարի ներքին լուրերի մէջ «Մեղուի» կեղծ անուններով պատսպարված աշխատակիցների թւում դուք յիշում էք և մի անուն—«Սուր-Սէր»:

Հարցը այնքան նշանաւոր է, որ ես չը կարողանալով անտարբեր մնալ, բարոյապէս հարկադրված եմ հրապարակօրէն խոստովանել, որ իրաւի այդ անունը մի ժամանակ իմն էր, իսկ եթէ այժմ մի ուրիշն է սեպհականացրել,—Աստուած բարի վայելում տայ: Բայց արդէն վեց տարի է, որ ես ոչ թէ միայն չեմ թղթակցում «Մեղուին», այլ և չեմ կարդում նրան և նրա երեսն էլ չեմ տեսնում: Ուրեմն եթէ 1874 թուականից յետոյ որ և իցէ աշխատութիւն երևել է «Մեղուի» մէջ այդ ստորագրութեամբ, դա իմը չէ, դա ոչ թէ կեղծ, այլ ամենակեղծ է: Բացի այդ ազգութեան և կրօնի խնդրի վերաբերութեամբ դեռ ևս 1872 թուականին ես յայտնել եմ իմ հայեացքը նոյն իսկ «Մեղուի» մէջ «Նամակ Աստրախանից» յօդուածիս մէջ. այդ հայեացքը ինձ համար անհերքելի համոզմունք է եղել և կը մնայ միշտ: «Մեղուն» կամակորում է ճշմարտութեան դէմ, պատճառ այդ ճշմարտութիւնը ոչ ինքը, այլ «Մշակն» է արծարծել առաջին անգամ, և նա այս պրինցիպին հաւատարիմ կը մնայ մինչև վերջ. «Մեղուն կամակորում է ինքն իր դէմ, պատճառ նրա գոյութիւնը զուգընթաց է իր բռնած ուղղութեան հետ, մի յամառ, ժամանակակից հոգուն հակառակ տարր փայփայում է «Մեղուին» նրա թունաւոր զանգվածի համար. այդ այն տարրն է, որ գիտակցաբար պղտորում է ջուրը միամիտ որսեր անելու համար. նրան ձեռնտու չէ այն ազատ գաղափարը, որ քարոզում է «Մշակը»: Թուցէ «Մեղուն» իր հայհոյական շռայլութիւնից մի բաժին ևս ինձ կը տայ, բայց թող հաւատացած լինի, որ ես այնքան հեռու եմ ապրում, որ նրա բզզոցը անզօր է այնքան տարածութիւնից լսողութեանս վրդովելուն:

Իմ ծանօթների կասկածը փարատելու և գլխաւորապէս այդ հարցի վերաբերութեամբ իմ հայացքը պաշտպանելով, պատւական «Մշակին», անկեղծ համակրութիւնս արտայայտելու նպատակով մի մերժէք, խնդրում եմ ձեզ, մի անկիւն շնորհել նամակիս ձեր լրագրի էջերի մէջ:

Կ. Փամպուխչեանց

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՒՐՔԻԱ

«Presse» լրագրին հեռագրում են Կ. Պօլսից, հոկտեմբերի 15-ից, հետևեալը. Բ. Դրան Պրիզրէնից ստացած տեղեկութիւնները հաստատում են այն լուրը, որ այս օրերս մի քանի մարդիկ յարձակումն գործեցին աւստրիական թարգմանի տան վրա, և չը նայելով նրա յուսահատ ընդդիմութեանը, սպանեցին տանտիրոջը և իր կընկան: Մարդասպաններից պաշտպանվելու ժամանակ, նա աւազակներից երկուսին սպանեց և երկուսին վիրաւորեց: Բ. Դուռը հրաման ուղարկեց Պրիզրէնի վարչութեանը, որ ամեն միջոցներ գործադրեն յանցաւորներին բռնելու և պատժելու համար:

ՖՐԱՆՍԻԱ

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ տեղեկութիւնները:

Բօնապարտիստները հոգացին փոքր ի շատէ զուարճացնել եւրօպական հասարակութեանը, որ չափազանց ձանձրացած է աբեւլեան գործերի դանդաղ ընթացքից: Նրանք հաւաքվեցին Ֆերնանդոյի ցիրկի մէջ և վճռեցին, որ բօնապարտեան ընտանիքի այժմեան ներկայացուցիչ իշխան Ժերօմ, պէտք է հրաժարվի իր իրաւունքներից ֆրանսիական գահի վրա յօգուտ իր մեծ որդի, իշխան Վիկտոր Բօնապարտի: Բայց իշխան Ժերօմ հրաժարվեց ընդունել պատգամաւորներին և յայտնեց նրանց մի նամակով, որ ինքը ոչինչ բանից հրաժարվելու դիտաւորութիւն չունի և որ իր որդին չէ ընդունում բօնապարտիստների առաջարկութիւնը:

Այսպիսով բօնապարտեան կուսակցութիւնը այս անգամ պաշտօնապէս մնաց առանց առաջնորդի: Մինչև այժմ այդ կուսակցութիւնը կարող էր իր առաջնորդ համարել իշխան Ժերօմին, որի իրաւունքները այժմ նա մերժեց: Այդ կուսակցութեան և բօնապարտեան ընտանիքի այժմեան ներկայացուցչի մէջ մինչև այժմ եւրօպային յայտնի անհամաձայնութիւն չը կար, այժմ այդ անհամաձայնութիւնը կատարված փաստ է: Բօնապարտիստներին այժմ մնում է միայն փոխել իրանց դրօշակը և միանալ ֆրանսիական միապետական միւս կուսակցութիւններից մէկի հետ: Միւնոյն ժամանակ միապետական և կղերական այդ կուսակցութիւնը, որ միշտ պարծեցել է իր յեղափոխական ծագումով, անկարող է ամբողջապէս միանալ ֆրանսիական միւս կուսակցութիւններից մէկի հետ:

Նրանց ամբողջապէս չեն ընդունի ոչ օրլէանիստները և ոչ հանրապետականները: Նրանց մնում է միայն զանազան մասների բաժանվել:

Այդպիսի բաժանման միջոցները այնքան ակներև են, որ կարող է մի անսպասելի անցք պատահել Ֆերնանդոյի ցիրկի մէջ ժողով կազմող պարոնների համար: Բօնապարտիստները հասկանալով, թէ ինչպիսի ողորմելի դեր պէտք է խաղան այն կուսակցութիւնների մէջ, որոնց հետ ստիպված կը լինեն միանալ, գուցէ ստիպված կը լինեն իշխան Ժերօմին առաջնորդ ճանաչել բօնապարտեան կուսակցութեան, որ այդ դէպքում մաքրված կը լինի կղերականներից և հանրապետութեան անհաշտ թշնամիներից: Այդպիսի փոփոխված ձևով բօնապարտեան կուսակցութիւնը դեռ կարող է ապագայ ունենալ Ֆրանսիայի նման մի երկրի մէջ, որտեղ ժողովրդի մեծամասնութիւնը հեշտութեամբ է հաշտվում ընտրեալ միապետների հետ: Իշխան Ժերօմ կարող է բաւական լինել Ֆերնանդոյի ցիրկի մէջ եղած ժողովից, բայց այդ ժողովին մասնակցողները անուղղելի հարուած տուին իրանց կուսակցութեան գործին:

«Դեյլի Նէյուս» լրագրին Վիէննայից գրում են հոկտեմբերի 14-ին. Քաղաքական աղբիւրներից ստացված տեղեկութիւնների համեմատ Ֆրանսիան Արևելեան հարցի վերաբերութեամբ Գերմանիայի և Աւստրիայի հետ համաձայնութեամբ կը գործի և կընդդիմանայ արտաքոյ կարգի միջոցների գործադրելուն: Այդ երեք պետութիւնները լաւ են համարև սուլթանի գահընկէց անելը: Այդ պետութիւնները հարց են բարձրացրել ոչ թէ միայն սուլթանին գահընկէց անելու մասին, այլ և Թիւրքաց գահը մի աւելի ընդունակ ընտանիքի ներկայացուցչին առաջարկելու մասին: Արևելեան հարցի այդպիսի լուծումը ամենաանվտանգն է համարվում:

Լրագիրներին փարիզից հաղորդում են հետևեալը: Հեռագիրների և փոստային մինիստր Կ. Կօշէրի հոկտեմբերի 15-ին հանրապետութեան նախագահ Գրեվիին ներկայացրեց միջազգային փոստային կօնֆերենցիայի անդամներին: Հանրապետութեան նախագահը ընդունելութեան ժամանակ շնորհաւորեց կօնֆերենցիայի գործունէութիւնը, որ օգուտ կը տայ Եւրօպայի առևտրին և կը հաստատէ խաղաղութեան և ազատութեան գործը: Նոր ժողովուրդները, պատերազմողներից և նուաճողներից արդիւնաբերողներ և առևտրական դառնալով, աւելի մեծ օգուտ տուին խաղաղութեան և ազատութեանը, քան թէ քաղաքականութիւնը և փիլիսոփայութիւնը:

Առաջ ժողովուրդները ապրում էին պատերազմներով և աւարներով, իսկ այժմ նրանք ապրում են իրանց արդիւնաբերութեամբ և նրանց փոխանակելով: Առաջ նրանք միմեանց ջարդում էին, իսկ այժմ փոխադարձաբար հարստանում են: Նիդերլանդների փոստային գլխաւոր դիրեկտորը շնորհակալութիւն յայտնեց Ֆրանսիայի հիւրասիրութեան համար և յոյս տուեց, որ կօնֆերենցիան բաւականացուցիչ հետևանքների կը հասնի:

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԳՈՐԾԵՐ

«Հաւասի» ընկերութեանը հեռագրում են հոկտեմբերի 15-ից: Այսօր չերնոգօրիական իշխանի պատուաւոր զօրքերի ուղեկցութեամբ հասաւ Ցետինիէ չերնոգօրիական զօրքերի գլխաւոր հրամանատար Բօժօ Պետրովիչ: Չերնոգօրիական իշխանը խնդրեց Անգլիայի և Ֆրանսիայի ներկայացուցիչներին ներկայ գտնվել, երբ կը սկսվեն բանակցութիւններ Թիւրքաց հաւատարմատարի հետ Դուլցինիոն յանձնելու մասին:

«Ստանդարտ» լրագրին Հոկտեմբերի 15-ից հաղորդում են, որ Թիւրքերը ընկղմում են Զմիւռնիայի նաւահանգստի մէջ տորպեդներ, որպէս զի ընդդիմադրեն միացեալ նաւատորմին մտնել Զմիւռնիայի նաւահանգիստը, եթէ պետութիւնները այդպիսի կարգադրութիւն անեն։ Կառավարութիւնները քննում են այն հարցը, թէ Դուլցինիօի յանձնելը Չերնոգորիային արդեօք կարելի է հարցի բաւականացուցիչ վճիռ համարել. որպէս զի կարելի լինի արձակել միացեալ նաւատորմը։ Թիւրքաց շրջաբերականի յանդուգն բովանդակութիւնը գուցէ կը խանգարէ նաւատորմի յետ կանչելուն, որովհետև ուրիշ կերպ նաւատորմի յետ կանչելը այնպէս կարելի էր մեկնել, իբր թէ Եւրոպան վախեցաւ։ Դրան սպառնալիքներից Թիւրքաց վերջին երկու շրջաբերականների յանդուգն խմբագրութիւնը վերաբերում են Մուստաֆա-փաշային, որ հաւատացնում է սուլթանին, իբր թէ պահպանողական կուսակցութիւնը Անգլիայի մէջ աւելի զօրեղ է, քան թէ ազատամիտ կուսակցութիւնը։

Կ. Պօլսից «Պոլիտ. Կորրես.» լրագրին գրում են Հոկտեմբերի 12-ից։ Չերնոգորիական հարցի պատճառով պատահած վերջին դժուարութիւնները կարող են դասեր համարվել թէ Թիւրքիայի և թէ ամբողջ աշխարհի համար։ Բ. Դուռը կարող էր նըկատել, թէ ո՞ր կողմն էր տալիս բարեկամական և անշահասէր խորհուրդներ։ Դեռ Հոկտեմբերի 9-ին գործերի դրութիւնը չափազանց խճճված էր և խաղաղութեանը վըտանգ էր սպառնում։ Անգլիական կառավարութեան զայրոյթը, որ վերաբերված էր Բ. Դրան բռնած ընթացքից, առիթ էր տալիս ենթադրելու, որ Անգլիան ստիպողական միջոցներ կը գործադրէ։ Լօնդօնի մէջ տիրող տրամադրութիւնը երևում էր այն առաջարկութիւններից, որ անգլիական կառավարութիւնը անում էր միւս պետութիւններին։ Հարցը նրանումն էր, արդեօք պետութիւնները կընդունէին Անգլիայի այդ առաջարկութիւնները։ Եթէ Բ. Դուռը շարունակէր իր յամառութիւնը, պետութիւնները ստիպված կը լինէին Անգլիայի հետ համաձայնութեամբ գործել։ Անգլիական դեսպանատանից սպառնալիքներ ուղարկվեցան Թիւրքաց արտաքին գործերի մինիստր Ասիմ-փաշային։ Այդ պատճառով Ասիմ-փաշա իր օգնական Արտին Դադեանի հետ այցելեց բոլոր վեց պետութիւնների դեսպաններին։ Բ. Դրանը յայտնի էր, որ աւստրիական, գերմանական և ֆրանսիական կառավարութիւնները մտադիր չէին անփոփոխ ընդունել Անգլիայի առաջարկութիւնները։ Մի և նոյն ժամանակ այս երեք պետութիւնները առաջարկում էին Բ. Դրանը, որ սա ամեն կերպ աշխատէ դժուարութիւնների առաջն առնել և հնարաւոր զիջումներ անել։ Բ. Դուռը գտնեա որ և է զիջում պէտք է անէր, որ եւրոպական պետութիւններից մի քանիսը իրան պաշտպանէին։ Գերմանական դեսպանը յայտնեց Թիւրքաց կառավարութեանը, որ եթէ Դուլցինիօ յանձնվի Չերնոգորիային, պետութիւնները ի նկատի կառնեն այդ հանգամանքը և միւս հարցերի վճռելու ժամանակ շատ չեն պահանջի։ Այդ խորհուրդը անկատար մնաց և մինչև անգամ դրա պատճառով սուլթանը բարկացաւ։ Մի և նոյն խորհուրդը տուեց Թիւրքաց կառավարութեանը մի այլ հարևան պետութեան ներկայացուցիչ։ Այս անգամ Բ. Դուռը աւելի խելացի կերպով վարվեցաւ։ Րիզա-փաշա հրաման ստացաւ իր զօրքերը դուրս բերել Դուլցինիօից։ Այդ լուրը Կ. Պօլսի մէջ ուրախութեամբ ընդունվեցաւ։ Այնուամենայնիւ անգլիական դեսպան պարոն Գօշէն հաւատացնում էր, որ Թիւրքիայի այդ զիջումը չափազանց աննշան և ծիծաղելի է և որ հարկաւոր է ստիպողական միջոցներ գործադրել։ Բ. Դուռը շարունակում է իր պատրաստութիւնները։ Զինուորական մինիստրի հրամանով արձակուրդ ստացած Թիւրք օֆիցերները հրաւիրված են ծառայութեան։ Բացի այդ Թիւրքաց կառավարութիւնը պատուիրել է 600 տորպեդ ընկղմել Թիւրքաց նաւահանգիստների մէջ։ Այդքանը բաւական է համարվում նաւահանգիստները պաշտպանելու համար։ Թէև էտ արտաքին գործերի մինիստրի օգնական հայ Արթին Դադեան բարեխղճաբար է կատարում իր պաշտօնը, այնուամենայնիւ երևի նա կարձակվի ծառայութենից։ Հաւատացնում են, որ պ. Գօշէն անհամբերութեամբ սպասում է, որ իր կառավարութիւնը արձակէ իրան դեսպանի պաշտօնից և ինքը թողնէ Կ. Պօլիս։

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

Թաւրիզ, 4 հոկտեմ.

Այսօր սպասվում է մեր քաղաքում Սադրէզամը. ժողովուրդը ընդ առաջ գնաց։ Շահի այդ առաջին վէզիրը այժմ նշանակված է Ատրպատականի ընդհանուր կառավարիչ և Նորին մեծութեան Թագաժառանգի օգնական, որը Թաւրիզումն է նստում։ Ամեն մարդ յոյս դրած է Սադրէզամի վրա, թէ նա կը գայ և վերջ կը դնի քրդերի անկարգութիւններին, որով ամբողջ Ատրպատականը սարսափի մէջ է գտնվում։ Տեսնենք ինչ կը լինի։

Շահը սաստիկ բարկացած է քրդերի Ատրպատականում կատարած բարբարոսութիւնների մասին։ Պատմում են, Նորին Մեծութիւնը մի սպառնալի հեռագիր է ուղղել Մագուի Ալի-խանի որդի Թէյմուր-աղային, որը համարեա վասալական իշխան է հայոց հին Արտազ գաւառում. Հեռագրի բովանդակութիւնը այս է. «հարամ լինի այն հացը, որ մեր կառավարութիւնից ուտում ես դու. Շէյխ-Իբադուլլահի նման մի քուրդ իմ երկիրը քարուքանդ է անում, իսկ դու աչքերդ բաց-բաց նայում ես»....Հեռագիրը վերջանում է այս խօսքերով. «տասն օրվայ մէջ կամ քո գլուխը պիտի ուղարկես Թէհրան, կամ Շէյխ-Իբադուլլահի գլուխը»....Այդ երկու գլուխներից արդեօք որը պիտի տարվի Թէհրան,—այժմ դժուար է վճռել։

Պարսիկների ինքնասիրութիւնը սաստիկ վիրաւորված է քրդերի անակնկալ յարձակումներից և նրանց գտած յաջողութիւններից։ Միանդաբի հայ և պարսիկ բնակիչների կոտորածը և մի քանի հազար հոգի մզկիթի մէջ այրելը այնքան չը զայրացրեց պարսիկներին, որքան կատաղեցան նրանք, լսելով, որ քրդերը կտրել են տեղային հոգևորական գլխաւորի, մուշտէյիդի, գլուխը։ Այդ արդէն յայտնի ցոյց էր պարսիկների կրօնական զգացմունքը վիրաւորելու համար։ Սուննի Շէյխը կտրել է տալիս Շիայի մուշտէյիդի գլուխը։

Բայց ժողովրդի բարկութիւնը ոչինչ նպատակի չի կարող հասցնել, քանի որ նրա ձեռքում զէնք չը կայ։ Այդ դէպքում ինքը կառավարութիւնը պէտք է պատժէ քրդերի անզգամութիւնը։ Դըժբախտաբար կառավարութեան զօրքերը այժմ Ատրպատականում բոլորովին կենտրոնացած չեն։ Թաւրիզից ուղարկեցին քրդերի դէմ Էհթմադ-Սալթանային, որը տարաւ իր հետ 12,000-ի չափ հետևակ և հեծելազօր։ Նա ունի իր հետ թնդանօթներ և մեծ քանակութեամբ ռազմամթերք։ Բայց տակաւին մի նշանաւոր գործողութիւն չի կատարվել, որովհետև դեռ թշնամուն չի հանդիպել։ Թէհրանից ուղարկված է քրդերի դէմ արքայազն Համզա-Միրզան (Հէշմաթ-Դօվլա) 20,000 զօրքով, բայց ճանապարհի երկարութեան պատճառով դեռ չէ հասած։ Արքայազնի զօրքերի մէջ գտնվում են մի քանի եւրոպացի օֆիցերներ, և ռուս պօլկօվնիկ Դամանտովիչը, որոնց մի քանի տարի առաջ Շահը բերել էր տուած իր զինուորներին կրթելու համար։ Այդ զօրքերը գալիս են Համադանի և Քրմանշահի վրայով։

Մագուից գնում է քրդերի դէմ, Խոյ և Սալմաստ գաւառների վրայով, Ալի-խանի որդի Թէյմուր աղան իր քաջ ձիաւորներով և հետևակներով։ Քրդերը ոչ ոքից այնքան երկիւղ չունեն, որքան Թէյմուր-աղայից, որից շատ անգամ ծանր հարուածներ են ստացել։

Ուրմիում մեծ պատրաստութիւններ է տեսնում քրդերի դէմ Իգբալ-Դօվլան, որը 10,000 զինուորների զօրապետ է. Նա զինուորում է, բացի իր զօրքերից, թէ քաղաքի և թէ գաւառի բնակիչներին։

Մինչ պարսից կողմից աչագին ուժեր են ուղարկվում քրդերի դէմ, Շէյխ-Իբադուլլահը, կարծես, արհամարհում է այդ բոլորը. Դեռ մի քանի օր առաջ նա հրատարակեց իր յանդուգն շրջաբերականը, թէ «ամեն մի երկիր, որ չի խոնարհվի մարգարէի նոր խալիֆայի դրօշին, սրի և կրակի ճարակ կը դառնայ»....Պարսից Սօվուկ-Բուլախ քաղաքը արդէն նշանակված է, որպէս մայրաքաղաք քրդական այդ ցնորամիտ պետութեան։ Շէյխ-Իբադուլլահը իր գահը դրել է Գօգ-մէչիդի (կապոյտ մզկիթի) մէջ։ Նա իր հրոսակները, որոնց թիւը, որպէս հաւատացնում են, հասնում է 70,000-ի, բաժանել է երկու մասն. մի մասին առաջնորդում է Շէյխի երէց որդին, միւս մասին Շէյխի կրտսեր որդին։ Քրդերի նշանաւոր ցեղապետները դրանց հրամանի ներքոյ զօրապետների պաշտօն են կատարում։

Իմ նախընթաց նամակում յայտնել էի, որ Շէյխ-Իբադուլլահի կրտսեր որդին ասպատակեց Ուրմիոյ լճակի արևելաչիւսիսային գաւառները, որպիսի են՝ Սօվուկ-Բուլախ, Բինաբ, Միանդաբ և Մարաղայ, որտեղից մի երկու օրվայ ճանապարհ է մինչև Թաւրիզ։ Այժմ լսում ենք, որ Շէյխի միւս որդին, երէցը, ասպատակել է Ուրմիոյ լճակի հարաւային գաւառները, որպիսի են՝ Սուլդուզ, Ուշնի, Բարանդուզ և Ուրմի գաւառի մի մասը։ Որտեղից որ անցնում են այդ նոր մանգօլները իրանց ետևից թողնում են արիւն, կրակ և աւերմունք։ Յիշեալ գաւառների հայ, ասորի, հրէայ, և պարսիկ բնակիչների մեծ մասը կոտորած են։ Քուրդ հրոսակների մի մասը մնում է տիրած երկիրների վրա, բռնելով ամուր դիրքեր, իսկ միւս մասը տեղափոխում է յափշտակած աւարը և կողոպուտը դէպի Թիւրքիա։ Կողոպտում են բնակիչների շապիկից սկսած մինչև նրանց անասունները և տնային կարասիքը։ Կոտորում են առանց խնայելու սեռի և հասակի։

Քրդերի ասպատակութիւնների ժամանակ մեծ վնաս հասաւ Պարսկաստանի հայ վաճառականներին, որոնք Սօվուկ-Բուլախում աչագին գործեր ունէին։ Պէտք է ասած, որ այդ փոքրիկ քաղաքը միակ քաղաքն է ամբողջ Պարսկաստանում, որ կարելի է քրդաբնակ կոչել։ Այստեղ շատ հին ժամանակներից յետոյ բնակվում էին քուրդ ազնուականներ, որոնք տէր էին ընդարձակ կալուածքների և գիւղերի։ Կորցնելով նախնական կեանքի պարզ ձևերը, երբ այդ ազնուականները ընդունեցին պարսկական շռայլութիւնը, հետզհետէ սկսեցին աղքատանալ և ծանրաբեռնվիլ պարտքերով։ Նրանց կալուածքները և գիւղերը անցան հայ վաճառականների ձեռքը, որոնց պարապմունքներից մէկն էլ այն էր՝ քուրդ ազնուականներին տոկոսով փող տալ։ Այդ վաճառականներից շատերը թէև Թաւրիզումն են բնակվում, բայց ռուսաց և անգլիացոց հպատակներ են։ Չը գիտեմ, Թաւրիզի ռուսաց և անգլիական հիւպատոսները ինչ միջոցներ կընդունեն պաշտպանելու իրանց հպատակների շահերը, որ այժմ վտանգի է ենթարկված։ Տարակոյս չը կայ, որ եթէ քրդերը մշտապէս կը տիրեն Սօվուկ-Բուլախին, հայ վաճառականները կը զրկվեն իրանց գիւղերից։ Նրանցից շատերը փախան հէնց այն ժամանակ, երբ լսեցին թէ քրդերը պէտք է յարձակում գործեն այդ քաղաքի վրա։ Մէկը Նաղարբէկեան եղբայրներից գերի է ընկած քրդերի ձեռքը. այդ եղբայրները ունեն Սօվուկ Բուլախում աչագին քանակութեամբ կալուածքներ, գիւղեր և անասուններ։

Իմ անցեալ նամակներում ես ակնարկել էի այն բացայայտ ճշմարտութեան վրա, թէ քրդերի այժմեան շարժումը թելադրված է Թիւրքաց կառավարութիւնից, Եւրոպային ցոյց տալու համար մի բարբարոսական զօրութիւն, որին Կ. Պօլսի մասնագիտական մամուլը աշխատում է կոչել քրդական միութիւն։ Այժմ բոլորովին ստուգվում է այդ ենթադրութիւնը ականատեսների խօսքերով, որոնք պատմում են, Շէյխ-Իբադուլլահի հրամանի տակ գտնված 70,000 հոգին բոլորն քրդեր չեն, այլ մի մասը թուրքեր են. գուցէ Թուրք զինուորներ, միայն քրդի ձևով հագնված։ Այս տեսակ խառնուրդ քրդական միութիւն կազմելը Բ. Դըրան խարդախ քաղաքականութեան վերջին փորձերից մէկը պէտք է համարել։

Եթէ Թիւրքաց կառավարութիւնը ինքը մասնակից չը լինէր քրդական այդ շարժմանը, նա կարող էր շատ հեշտութեամբ արգիլել։ Երևակայեցէք, ինչպէս կարելի է հաւատալ, որ 70,000 հոգի, բակեսալ Ամադիից և Նէշրիից (որոնք Մուսուլի և հին Նինուէի մերձակայքումն են) արշաւանք են գործում դէպի Պարսկաստան, Թիւրքաց երկրների վրայով, և Թիւրք կառավարութիւնը այդ մասին ոչինչ տեղեկութիւն չունի։ Եթէ նա գիտէր, բայց այնքան ուժ չունէր, որ կարողանար արգելել քըրդերի արշաւանքը դէպի մի հարևան և բարեկամ պետութիւն, կարող էր նախապէս զգուշացնել պարսից կառավարութեանը, որ իրանց սահմանների վրա զօրքեր դնէին, որպէս զի քրդերը նրանց անպատրաստ վիճակի մէջ չը գտնէին։

Տարակոյս չը կայ, որ պարսից կառավարութիւնը ջարդելով քրդերին, կը վռնդէ իր երկրից, և մի և նոյն ժամանակ եւրոպական պետութիւնների առեանի առջև կը մերկացնէ Թիւրքիայի բոլոր խարդախութիւնները, պահանջելով, որպէս պատերազմական տուգանք, այն աչագին վնասները, որ քրդերը հասցրին Պարսկաստանին։

Դատապարտելին այն չէ, որ քուրդը բարբարոսութիւն է գործում,—դատապարտելին այն է, որ Թիւրքիան սնուցանում է իր մէջ այս տեսակ գազաններ և ինքը արհեստական կերպով աւելի բորբոքում է. աւելի խրախուսում է նրանց վայրենութիւնը։ Դեռ ևս Եւրոպան աշխատում է պահպանել մի այսպիսի հրէշաւոր պետութիւն....

***

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս, ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 15 Հոկտեմբերի։ Բանակցութիւնները Չինաստանի հետ շարունակվում են Ս. Պետերբուրգի մէջ։ Նրանք վերջանում են։ Բիւցօվ յաճախ այցելում է Ցզէնգին։ «Նովօստի» լրագիրը լսել է, որ Լիվադիայի մէջ եղած խորհուրդի ժամանակ հաւանութիւն են ստացել կոմս Լօրիս-Մելիքօվի վեց նախագծներ, որոնք վերաբերում են պետական վարչութեան և մամուլի զանազան վերանորոգութիւններին։

ԴՈՒԲԼԻՆ, 14 Հոկտեմբերի։ Ֆօրստեր հրաժարական տուեց, չը համակրելով իռլանդական հողային միութեան առաջնորդների դատաստանական հալածանքներին։

ԼՕՆԴՕՆ, 16 Հոկտեմբերի Ֆօրստերի հրաժարվելու մասին տարածված լուրը հերքվում է։

ՌԱԳՈՒԶԱ, 16 Հոկտեմբերի։ Թիւրքաց հաւատարմատար, որ տանում էր հրովարտակ, որով Դուլցինիօի բնակիչները հրաւիրվում էին չընդդիմանալ Դուլցինիօի յանձնելուն, սպանված է։ Անգլիական նաւատորմի թիւը հասցրած է 18 նաւերի։

ՀՌՕՄ, 16 Հոկտեմբերի։ Պատգամաւորների ժողովը հրաւիրված է հաւաքվել Նոյեմբերի 3-ին։

ՍՕՖԻԱ 15 Հոկտեմբերի։ Այսօր բացվեցաւ բուլղարական ազգային ժողովը։ Ի խանի բացակայութեան պատճառով գահական ճառը կարդաց մինիստր-նախագահ Ցանկօվ։ Ճառը խաղաղասէր է և շնորհակալութիւն է յայտնում Ռուսաստանին։

ԲԵՐԼԻՆ, 16 Հոկտեմբերի։ Այսօր բացվեցաւ պրուսական սէյմը։ Միացեալ խորհուրդը հաւանութիւն տուեց այն առաջարկութեանը, որ սօցիալիստներին վերաբերեալ օրէնքի հիման վրա հասարակական հանգստութիւնը խանգարող անձանց արգելվի մնալ Համբուրգի, Ալտօնի, Վանդօրեկի, Պինեբերգի, Լաուենբուրգի և նրանց շրջականների մէջ։ Այդ վճիռը ուժ կունենայ մի տարի շարունակ։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 16 Հոկտեմբերի։ «Նովօէ Վրեմիա» լրագիրը հաղորդում է, որ կոմս Լօրիս-Մելիքօվ Լիվադիայից ուղևորվեցաւ։

ՊԵՇՏ, 15 Հոկտեմբերի։ Հայմերլէ յայտնեց պատգամաւորներին, որ Գերմանիայի և Աւստրիայի դաշնակցութիւնը անսասան է։ Աւստրիան մտադիր չէ Սերբիային զիջումներ անել։

ԲԵԼԳՐԱԴ, 15 Հոկտեմբերի։ Մինիստրական դժուարութիւնները շարունակվում են։ «Իստօկ» լրագիրը հրաւիրում է բոլոր կուսակ-